

Arto Oll, „Eesti merevägi Vabadussõjas 1918–1920“**Lauri Kann**DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v26i33.24144>

Vabadussõja kriitilisel ajal saabusid noorele Eesti riigile appi Suurbritannia sõjalaevad. Mälestust brittide abist kanti okupatsiooniaastatel põlvest põlve edasi ning taasiseseisvunud Eestis on sellele tähelepanu pööratud nii kooliõpikutes, populaarsetes ajalookäsitlustes kui ka tähtpäevadel peetud avalikel sõnavõttudel. Seetõttu võib ühest küljest öelda, et Vabadussõja ajal merel toimunu tähtsus ei ole kunagi päris unustuste hõlma vajunud. Teisest küljest tuleb tunnistada, et enamasti on merega seotud tegevusi meenutades piirdutudki vaid Briti laevastiku kohalolu, kapten Johan Pitka isiku ja 1919. aasta jaanuaris toimunud Utria dessandi mainimisega. Hoopis vähem on rõhutatud mereväe sisulist tähtsust ehk seda, mis oleks võinud juhtuda, kui Nõukogude Venemaa laevastikule inglaste ega ka meie oma mereväe poolt mitte mingisugust vastupanu osutatud ei oleks. Halva stsenaariumi korral oleks vaenlane võinud seilata Tallinna alla ja linna suurtükkidest puruks pommitada, korraldada tagalasse dessante ning katkestada kaubateed, millega varustati Eestit nii relvade, varustuse, välismaa vabatahtlike kui isegi toiduainetega. Täiesti põhjendatud on küsimus, kas ilma mereväe tegevuseta oleks olnud võimalik Vabadussõda võita. Just seetõttu on oluline ära märkida, et mereväe osa Eesti Vabadussõja uurimisel on seni jäänud teenimatult tagaplaanile ning Arto Olli põhjalik uurimus Eesti mereväe ajaloost aastatel 1918–1920 pakub olulise täienduse Vabadussõja ajaloo uurimisse. Tuleb tunnistada, et tagasihoidlikult on senises historiograafias käsitletud ka Eesti õhuväge, kuid mõistagi ei olnud Vabadussõja aegse õhuväe tegevuse ulatus kuidagi võrreldav mereväe tähtsustega.

Ligi 500-leheküljeline raamat tugineb Arto Olli 2018. aastal Tallinna Ülikoolis kaitsitud doktoritööle. Raamat on temaatiliselt jagatud kaheks suureks osaks. Neist esimene kirjeldab Eesti merekaitse organisatorset poolt ja teine mereväe lahingutegevust Vabadussõjas. Nii mereväe organisatoorne kujunemine kui mereväe sõjategevus on esitatud kronoloogiliselt ning sündmuste areng on lugejale hästi jälgitav. Lisaks eelnimetatule on raamatus Vabadussõja aegse mereväe historiograafia ja Eesti mereohvitserkonna kujunemise lühikesed ülevaated. Mereohvitserkonna kujunemise lugu on omamoodi Eesti mereväe lugu enne Eesti mereväge ennast, kuna aitab vastata küsimusele, kust tulid need mereväealast haridust saanud inimesed, kes astusid loodava Eesti mereväe teenistusse. Väikene tagasivaade tsaariaegse mereväe haridussüsteemi selektab eestlaste võimalusi tsaaririigi mereväes karjääri teha ning annab mõista ka põhjuseid, miks mereväe spetsialistidest Eesti riigi loomise ajal suur puudus oli.

Nii nagu kogu Eesti Rahvavägi, tuli ka merevägi üles ehitada tingimustes, kus kõigest oli suur puudus. Uurimusest ilmneb, milliste probleemidega seisti silmitsi Eesti mereväele laevade ja varustuse hankimisel, olukorras, kus neid tuli 1918. aasta novembris üle võtta lahkuvatelt Saksa vägedelt. Sakslased viisid laevu endaga kaasa, lõhkusid mahajäävat meretehnikat ja rannakaitsepatareiseid. Eestil tuli merejõudude ülesehitamisel tegeleda paralleelselt mitmel rindel – nii laevade ülevõtmisel, parandamisel ja mehitamisel kui ka rannakaitse rajatiste kordaseadmisel ja tehnilisel hooldamisel, ning seda ajal, mil vaenlase maavägi Tallinnale lähenes. Veenmistööd tuli teha ka eestlaste seas, sest sõjalise juhtkonna hulgas oli ohvitsere, kes ei pidanud mereväe arendamist piiratud ressursside tingimustes piisavalt oluliseks. Uurimuse lehekülgedel kerkivad seega lugeja silme ette suured raskused, millega Eesti merevägi algusaastail silmitsi seisis, kuid ka hulljulgus ja entusiasm, millega mereväe üles ehitanud inimesed enda ees olevaid keerulisi ülesandeid täitsid. Johan Pitka organiseerimistöö on juba varasemalt Eesti ajaloo teadvuses kujunenud legendaarseks, kuid raamat avab senisest põhjalikumalt selle organiseerimistöö praktilist mõju mereväe igapäevaelule. Kuna riiklik merendus allutati Vabadussõja ajal laiemalt merejõudude juhatajale, siis oli tegu suure ja mitmekesise ressursiga, mis Pitkale allus – ühtekokku üle 250 ujuvvahendi ja üle 7600 inimese. Sealjuures tõstetakse raamatus esile ka asjaolu, et kuigi merevägi Vabadussõjas aktiivselt osales, kaotas ta ainult ühe aluse.

Lisaks Eesti mereväe tähtsusele ilmneb uurimusest selgelt ka Suurbritannia mereväe toetuse kriitiline olulisus, mis väljendus nii Nõukogude Venemaa laevastiku heidutamises, nendelt sõjasaagiks võetud aluste Eesti mereväele andmises kui ka näiteks selles, et nad soome vabatahtlike turvaliselt Soomest Eestisse toimetasid. Kui britid hõivasid sõjategevuse käigus punastelt moodsa hävitaja Avtroili ning andsid selle Eesti mereväe käsutusse, siis kasvas hüppeliselt Eesti merejõudude võimekus. Eesti mereväes nimetati uus laev ümber Lembituks. Tähelepanuväärse asjaoluna on raamatus välja toodud seegi, et Eestis teostatud laevade tehniline hooldus pakkus edukalt tuge peale meie oma laevade ka siia saabunud Briti laevastikule. Sellegi võime loomine nõudis organisatoorset tööd. Eriti tingimustes, kus igat sorti spetsialistidest oli suur puudus. Sealjuures võeti spetsialistide puuduse tõttu laevadele teenima ka sõjas vangilangenud punaste pooltel olnud mereväelasi.

Raamatust ilmnevad nii väejuhatuse ees seisnud võimalused kui ka probleemid, esile on tõstetud nii mereväe õnnestumisi kui ka ebaõnnestumisi. Mereväe lahingutegevuse kirjeldused toovad lugeja ette mereväe sõjategevuse spetsiifikat. Sõjalaevade suutlikkus ühte või teist ülesannet ellu viia sõltus nii laevade võimekusest ja seisukorrast, meeskonna oskustest ja vilumusest, aga ka meremiinidest, võimalusest saada toetust rannakaitsepatareidelt, ilmast kui ka paljudest muudest asjaoludest. Ühtlasi tuleb raamat tähelepanelikule lugejale kaudselt meelde selliseidki asjaolusid, et näi-

teks sidepidamine laevade vahel ei olnud tollal kaugemate distantside vahel sugugi nii hõlbus kui tänapäeva vahendite juures.

Mereväe lahingutegevust on kirjeldatud laiemas Vabadussõja ajaloo kontekstis, näiteks, kuid mitte ainult seoses Viru rindel toimuvaga, mida dessantide ja merelt teostatud suurtükitulega toetati. Raamat kirjeldab ka Eesti Vabadussõja ajaloos pigem vähe tähelepanu pälvinud asjaolu, et lisaks Läänemerele olid sõjalise otstarbega alused ka siseveekogudel ehk ennekõike Peipsi järvel. 1919. aastal käisid Eesti suurtükilaevad ka Pihkvas. Vene kodusõja kontekstis tasub esile tõsta 1919. aasta sügise Krasnaja Gorka operatsiooni, milles Eesti merevägi toetas Vene valgete üritust vallutada bolševikelt Petrograd. Lisaks Eesti mereväe tegevusele on uurimuses välja toodud ka probleeme, millega vaenlane ehk Nõukogude Venemaa laevastik silmitsi seisis. Siinkohal olgu mainitud vaid pädevate mereväehvitseride puudus, osaliselt seetõttu, et paljud Vene mereväelased sõdisid valgete poolel. Sellele vaatamata oli potentsiaalne oht Eestile väga suur, sest Nõukogude Vene aluste tulejõud oli Eesti laevastikust märkimisväärselt suurem. Seda eriti 1918. aasta lõpus veel alles loodava Eesti mereväe ja purustatud rannakaitserajatiste kõrval.

Raamatus on ka palju visuaalset materjali, mis teksti toetab. Fotosid on nii Eesti mereväe tollastest olulisematest alustest kui ka Nõukogude Venemaa laevastiku ja Briti laevastiku laevadest. Samuti on kaarte mereoperatsioonide, sealhulgas dessantide kirjeldamiseks. Pildimaterjali hulgas on ka mereväe auastme- ja ametitunnused. Raamatu lisas on esitatud loetelu Eesti merejõudude ujuvvahenditest Vabadussõjas koos nende olulisemate tehniliste andmete ja relvastusega.

Tulevikus oleks huvitav lugeda Eesti tegevusest laiemas Läänemere regiooni kontekstis. Autor on toonud välja, et Vabadussõja ajal ei olnud siinsetes Läänemere äärsetes riikides merelist jõudu, mis oleks suutnud üksi punaste laevastikule vastu seista, mistõttu oli brittide saabumine tasakaalu muutva mõjuga. Huvitav oleks lugeda ka veidi laiemaid võrdlusi näiteks selle kohta, milline oli nendel aastatel Rootsi mereväe potentsiaalne võimekus Vene laevastikule vastupanu osutada.

Raamat põhineb ulatuslikul allikmaterjali põhjal tehtud uurimisel, mistõttu ta tõstab Eesti mereväe ajaloo uurimise seisu uuele tasemele. Sealjuures ei peaks raamat huvi pakkuma mitte ainult Vabadussõja seisukohast, vaid ta võiks kõnetada ka neid, keda huvitab merenduse ajalugu laiemalt. Seda enam, et Vabadussõja päevil oli noore Eesti riigi tsiviil- ja sõjalaevandus tihedalt läbi põimunud, kuna tsiviilalused allutati mereväele ning ka sõjalaevade komplekteerimisel kasutati tsiviillaevandusest tulnud isikuid.

Lauri Kann – PhD, Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi ajaloo didaktika lektor.
E-post: lauri.kann[at]ut.ee